

„Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!”

Babits Mihályra emlékezve

Az Interneten – bizonyára merő jó szándékból s a pontosság igényével – Babits Mihály a *szentistváni* előnévvel szerepel. Diákos túlbuzgóság jele ez, hiszen az alkotó aláírásában soha nem használta így, sőt egyetlen művében sem írta le, csupán Szabó Lőrincnek nyilatkozta 1920 őszén: „Van tudomásunk egy Szentistványi-Babits családról. A tolnai feljegyzések szintén emlegetik ezt, de nem lehet bizonyítani, hogy a Szentistványiak velünk rokonok... Apám azt mondta, hogy mi úgynevezett armális nemeseink vagyunk, előnév nélkül.”

Hagyományozott mást is, amit a *Nevek, ősök, címerek* esszéiben találunk. „Az én apám még semmiért sem haragudott jobban, mint mikor mi, gyerekek a család nemessége felől érdeklődtünk. »Szerezz magadnak nemességet!« – mondta ilyenkor. Nevelésének meg is lett annyi eredménye, hogy felnőtünk, és címerünkről vagy előnévről még sejtelmünk sem volt. Én magam, fiatal koromban, talán még inkább megvettem az ilyesmit, mint apám.” Korántsem pusztá adat, hogy mindezt 1939-1940-ben, a lázas öskutatás idején írja, megtoldva a gondolattal: „Magamtól akartam lenni, ami tudok; nem köszönni őseimnek még egy *t* betűt sem! S most már nyugodtan beszélhetek nemességről: mit számítana egy prédikátum már a nevem előtt! Hogy elhalványul minden öröklött fény az élet legkisebb eredménye mellett!” Aztán a végkicsengés, amelyben korának s utókorának is üzen: „Mit számít az egyén a törzssel és a családdal szemben? Csak annyi, mint a levél a fán! Mi él igazában, a levél vagy a fa? S nincs-e igaza azoknak, akik szerint az ember annyit ér, amennyit a fája, s a törzsi és családi büszkeség az egyetlen jogos emberi büszkeség? Magam is ismerem ezt a büszkeséget, érzem magamban az apáimtól öröklött és bennem fölgyült erőt, tudom, hogy mit köszönhetek nekik. De tudom azt is, hogy tőlem függ, hogyan használom fel örökségüket. S igaz-e, hogy »az ember annyit ér, amennyit vére és fajtája«? Az én fülemben úgy hangzik ez, mint egy rossz irodalmi szólam, ellenkezik mindennel, amit az emberrekről tudok, s ellenkezik még a vallással és az erkölccsel is. Az én vallásom szerint legalább az ember szabad lény, csak a saját érdemeinek alapján lehet őt megítélni. Annyit érek, amennyit *magam* érek. S ha semmit sem érek, fajtám kiválósága nem segít rajtam. De volt ember már, aki többet ért, mint egész fajtája.”

A fa-levél motívumát ott találjuk az *Ezerkilencszáznegyven* című, kalandos életű költemény záró szakaszában is. „Mi minden voltál már nekem, édes hazám! / De most érzem csak, hogy mi voltál igazán. / Most érzem, hogy nincs hely számomra kivüled / s mi börtönnek látszott, szabadság torna lett. / Most érzem, hogy sorsom a hazámnak sorsa, / mint fához a levél, hulltomig kapcsolva. / mert nem madár vagyok, hanem csak falevél, / mely ha fája kidőlt sokáig ő sem él.” A valóságos nemzedéki önéletrajz és hitvallás a *Szellemi Honvédelem Naptára* 1940-es kiadványa számára készült. A költő halála után kiadott összes versekbe nem kerülhetett be, mert a – már szövetséges – Harmadik Birodalom érzékenységét sértette volna. Pár évre rá viszont a győztes Szovjetuniót óhajtották kimélni a „Gonosz, szomszéd szerek borzasztják hátadat” meg az „Átkoztad elégszer... kicsi volt magadnak... / S ma áldott, és tágabb, mint nagy birodalmak” soraitól.

Babits életének és utóéletének jellemző pillanatai ezek. Ki gondolná, hogy egy költőről beszélünk, amikor felidézünk a tényeket: pártvers-írással vádolja 1912-ben a Népszava, 1915-től a *Játszottan a kezével* három sora miatt („nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért!”) sajtóhajsza indul ellene. A *Fortissimo* miatt 1917-ben elkobozzák a Nyugatot, vallás elleni vétségért perbe fogják, 1921-től mint „az államrendre különösen veszélyes elemet” egy évig tartósan zaklatja a rendőrség, ahol hetente jelentkeznie kell, s mindez csak Fenyő Miksa közbenjárására marad abba. (A kultuszminiszter Fenyőben persze nem a Nyugat korifeusát, hanem a Gyáriparosok Országos Szövetsége elnökét tisztelte...)

Más szempontból nézve nem csekélyebbek azok a kifogások, amelyek vallásmocskolás, túlzott katolikusság, konzervativizmus, érthetlenség, érzéketlenség, apolitikusság, hazafiatlanság, irredentizmus, hiúság, túlmunkáltság, elfogultság egymásnak is ellentmondó vádjaiaként szólnak rá – sokszor a mellette élő irodalmárok, leggyakrabban azonban a minden rendű-rangú politikusok. Ki hinné, hogy a benne apát remélő, verseit „kritikai tanulmányában” kijavítgató József Attilának igaza volt? S ki hinné, hogy a Rákosi Mátyást gimnazistaként tanító Babits mennyire pontosan emlékezett rá 1940-ben? *Beszélgetőfüzete*ibe írja, mikor a Szovjetunió a '48-as zászlóért cserébe megkapja a jövőendő korszak-

névadót: "Tudod, hogy Rákosi Mátyás tanítványom volt Szegeden? Legjobb tanuló. *Stréber*." Mi jellemezhetné jobban a jövőendő ötvenes éveket, mint éppen ez a stréberség?! S az, amit Pünkösti Árpád idéz jövőendő (mostoha) apánktól: "sajnálta, hogy a költő útja »botladozó, megalkuvó« volt". Ennek eredményeként Babits a legmellőzöttebb költő lett a korszakban.

Mit jelentett ez a hétköznapiakban? Lázár Ervin 1952-ben a költő szülővárosában működő Garay Gimnáziumban igazgatói megrovást kap, mert a megadott címre (*Városunk költője*) Babitsot merészlelte választani. „A többieknek volt annyi esze, hogy Garayról irtak...” – vallja erről később. A helyi tisztelet azonban megtalálja a lehetőségeit. Letenyei György, az Április 4. Kultúrház igazgatója és Csányi László költő, író, újságíró az éppen akkoriban felszámolt Kadarka utcai temetőből megmenti azt a márványlapot, amellyel 1954. december 17-én megjelölik a szülőházat. Két év múlva, 1956-ban Babits Társaság alakul, míves folyóiratot ad ki. Amikor 1958-ban az új, III. számú általános iskolát Babitsról nevezik el – Kedves Henrik, akkori igazgatóhelyettes szóbeli közlése szerint – a merész tett miatt sokáig nyugtalanul aludtak. Az épületben mindenesetre ott az első helyi Babits-szobor is, Csorba Géza műve.

Az emlékkiállítás Vendel-Mohay Lajosné jóvoltából 1967-ben, a művelődési ház elnevezése 1970-ben, Kiss Kovács Gyula köztéri *Babitsa* ugyanekkor már az új szelek fújdogálását érezteti. Farkas Pál szobra sokáig gipszalakként búvik meg a művelődési központban, majd 1983 után, a megújított Babits-kiállítással együtt jelzi: Szekszárd megpróbál felnőni jeles szülőltéhez. A születés százados évfordulójára – számos kiadvány mellett – a tanuló éveiben róla alig halló Baka István megírja *Babits Mihály emlékének (Szikár alak)* című versét – emberi gesztussal békítve őt össze József Attilával. A következő évtizedek örvendetesen sorjázták a kritikai kiadás koteit, amelyek afféle szellemi beteljesüléssel kecsgetnek. A születése 125. évfordulója tiszteletére tartott megannyi rendezvény, konferencia, de főleg az Esztergomtól Szekszárd felé indult, gazdag programú Babits-hajó, a szülőházában megújított kiállítás, a róla elnevezett kiadó reprezentatív kötete (legjobb ismerőjétől, Sipos Lajostól). Jelenczky István filmje, festészeti triennálé, versmondó verseny, s persze zarándoklók hada mutatja: számosan és sokszíniően őrzik ma Babits értékeit.

Aligha vállalkozhatnánk mindezek bármily szerény számbavételére is, ezért csupán a szűkebb és tágabb haza néhány motívumát keressük az életrajz kevésbé ismert adataiban s az alkotó gondolataiban.

Az első Babits Mihály, aki Szekszárdra került, Nagykanizsán született, kádárnak tanult, mesterlegényként a bécsi hadikórházban a napóleoni háborúk idején kap munkát – szaksteru csonkolóként... Sebészi, majd utóbb általános orvosi képesítést nyert. Elődeink megszeretik. Tolnába hívják, de a főispán sokáig nem nevezi ki megyei főorvosnak, ezért gazdálkodik, földeket, szőlőket vesz. Perczel Mór *Az aranykor Tolna megyében* című visszaemlékezésében leírja róla, hogy „bortermelő Szekszárdon, ki egyúttal kádár mesterséget is űzött. Magam láttam gyermekkoromban, Vörösmarty társaságában őt meglátogatván, hogy hordóit saját maga, kezeiben a vaskalapáccsal és előtte bőrköténnyel a bronzsolá meg.” Munkaszeretét, küzdeni tudását és keresztnevét örökölte dédapjától a költő, aki képét őrizte szobája falán, s utolsó születésnapjára virradóan is vele álmodik: „A dédapámnak mondtam, hogy már megint operálnak” – olvassuk *Beszélgetőfűzeteiben*.

S ez az első fogódzó, amit érzékelhetünk: Babits számára biztonság, menedék a rokoni viszony, s a *Hazám!* első versszakában, hogy „nagyapám háza bizton áll még / s éveimből, e fojtó romokból / hogy révébe meneküljek, vár még”. Ez a nagyapa – némiképp átrajzolva – már a *Halálfiába* is bekerül, ahol azonban inkább a nagyanya, Cenci néni nő mitikus alakká. Kissé mulatságos elgondolnunk, hogy Cenci sógorával, Ujfaluys Imrével, a regény Döme bácsijával faragott partiképes vót Babits Mihályból azzal, hogy országosan jelentős bírói megbízatáshoz juttatták 1882 nyarán. Az eredmény nem sokáig váratott magára: a költő jövőendő atyja még ez év december 12-én oltár elé vezette a már 27 éves Kelemen Aurórárt, aki majd négy gyermekkel ajándékozta meg.

A minket érdeklő elsőszülött világrajvetele idején az örökké pénzszerűben (vagy annak tudatában) élő Cenci néni nemcsak unokáját várja, hanem – a család híhető bosszúságára – az érdeklődőket is a Tolnamegyei Közlöny betűgrafikás hirdetése nyomán: „Eladó: zongora (hat octávos), varrógép (Singer-féle), bútordarab (szoba- és konyhabeli), kocsí (ruganyos) s lószerszám minden legjobb karban. Kiadó lakás egészben vagy részben, üresen vagy bútorozva. Bővebb értesítés: Szekszárdon Kelemen félé ház emeletén reggel 6–8 és délután 2–4 óra közt adatik.” (Apró figyelmesség a földszinten lakó fiatalokkal szemben, hogy második hirdetésében már az emelet az érdeklődés helye.) Boda Vilmos szerkesztő-laptulajdonos becsülettel meg is jelentette hetilapjában a háromszori ajánlatot, az utolsót decem-

ber harmadikán. Közben azonban a házban történt egy „apróság”: 1883. november 26-án megszületett az unoka: Babits Mihály...

Néhány év múlva együtt játszik a még Geiger, későbbi nevén Dienes Valériával, a jövőendő első magyar professzornővel, akinek már gyermeki tudása is félelmetes és varázsos, barátságuk pedig a siron túl is tart. Ujfalu Imre, Döme bácsi a helyi '48-asok vezérényisége, 'szavainak honfizáporát a pöttön fiúra zúdította: mert leigázott ország gyermekének legzsengőbb éveiben kell megtanulnia a haza szent nevét s e szent névhez illő komolysággal élni: Magyarország pedig leigázott ország. De ám minden a példaadástól függ; és minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs...’ A sors kegyetlen véletlenje hozta úgy, hogy Babits életében „a Vén Sas” döntő szerepet játszott.

Utólag természetes, s mindenki azt hiszi, nem is lehetett másképp: a jogászcsaládba született Babits Mihályból kora meghatározó jelentőségű irodalmára lett. De vajon miért és hogyan vált költővé? Mikor és hol jelentek meg első alkotásai? Amikor 1898 májusában Babits Mihály kúriai bíró meghalt, fia – a család legnagyobb megdöbbenésére – a ravatalnál elvette magát. „Apám halála volt gyermekkorom legnagyobb eseménye” – vallja Szabó Lőrincnek, akinek azt is elmondja: „IV osztályba jártam, mikor először öntudatos nemi érzéseim voltak...”. Ha mindezt Babits 37 évesen emlékezik, nem kételkedünk benne: valóban mély nyomot hagyott benne. A többszörösen magára maradt fiú számára a kínálkozó jogász pályára nem jelentett megoldást nyiladozó szelleme égető gondjaira. Tudatában az intelligencia, a műveltségbe vetett bizalom egyaránt szerepet játszott abban, hogy a kiút sajátosan babitsi lesz. A *Halálfiában* ennek indoklása világosan fogalmazódik meg: „ez időben már végképp eldöntötte, hogy író lesz: mert cselekvés lehetőségét nem ígérte e szürke századvég: csak a fantázia számára állt nyitva tér és hír”.

Ennek első lépéseit augusztusban tehetette meg valahol a Gemenbe vezető út mellett. Az aggódó család a szörtlődő Ujfalu Imrere bízta. Ő ragadta ki idegi feszültségéből, vele együtt ment első alkotásaival a szerkesztőségbe, ahogy ez olvasható a műben. Itt jelenik meg a szántásban botladozó, Heinét „Hájné”-nak ejtő Döme bácsi mögött járó Sátorczy Imrus, a regénybeli Babits, „aki még itt künn a mezőn is fogoly és nyúl helyett inkább rímre vadász, valami német verset fordítgatva magában, amit Heine írt... Bizonytal nem magyar fiúnak való foglalkozás: de hát ki szólhat ellene, ha a kölyök művelődni akar? (...) Döme dühös volt..., de nem lehetett kifogása Heine ellen. Heine a népszabadság költője, akárcsak Petőfi, s német létére barátja a magyar függetlenségnek...”

Így lépnek be a Szekszárd Vidéke szerkesztőségébe, ahol Geiger Gyulát ifjabb Leopold Lajos – a jövőendő világhírű szociológus, Ady és Babits leendő barátja – helyettesíti. Az 1898. szeptember 2-án megjelent műfordítást még kettő követi egy héten belül, s a honorárium – egy ifjú lány csókja – igazán pazar. „Tudja, miért kapta? – Nem – felelte Imrus. – És nem találja ki? Imrus tanácstalanul hallgatott. – Azért a nagyszerű Heine versért...” Lehet-e az alig 15 éves, induló költőnek bármily nagyob elismerése ennél?

Nem feleli saját kezdeteit még *Az európai irodalom történetében* sem: „Vajon ma is olyan népszerű-e még ez a könyv, mint az én fiatalokomban? Akkor Magyarországon majd minden poéta egy kicsit hatása alatt állt... A magas költészet rendszerint nehéz olvasmány. Heine könnyű volt. Rövid dalai a legkisebb s leghozzáférhetőbb adagolásban adták a költészetet.” Nem véletlen, hogy először Heine-műfordítással mutatkozik be a híres Négyesy László-féle stíluszgyakorlatokon is. Ady még hangját keresi, a Nyugatról még nem is álmodnak az először itt találkozó barátok s pályatársak: Babits, Juhász, Kosztolányi. Bajára, a *Hatholdas rózsakert* színterére kerül, majd apja egykori kollégája, Traiber Vince főgyógyész és másoknak közbenjárására Szegedre, Juhász Gyula szülővárosába. Lassan összeáll a *Holnap* antológia is, Babits első nagy feltűnést keltő megjelenése, amely után 1908-ban már Fogarason kapja meg azt az egyetlen mondatos, de annál többet mondó levelet: „Tisztelt Uram, kérem, küldje el nekem az összes műveit. Híve: Osvát Ernő.” Huszonötödik születésnapja előtt tíz nappal már a Nyugat közli verseit.

Előbb főmunkatárs, majd társszerkesztő, végül szerkesztő-tulajdonos lesz. S a Nyugatról nemcsak a legnagyobb hatású folyóiratként beszélhetünk, hanem akként is: ha a kívül rekedtekből és az általa nem említettek közül kellene irodalomtörténetet írunk, az ugyancsak vérszegényre és soványra sikeredne. Ebben – főleg a legutolsó időszakban – Babitsnak mértékadó értékörző-mentő szerep jutott. Néha a legkevesbé sem volt ez egyszerű, sokan vádolják elfogultsággal, de az ő színvonalán ezt bárki vállalhatná ma is. Alig akad a magyarságnak olyan kor- vagy sorskérdése, melyben ne hallatta volna hangját a Nyugat, amely néhány század (!) példányszámával is zsinórmértékül szolgált a hazai gondolkodók számára. A szerkesztő szerepe különösen felértékelődik az utolsó tizenkét évben, hiszen ekkoriban a politika leg-

többször inkább csak körmeit vájta a polgári demokratikus és humanista hagyományok letéteményeseibe.

Amikor Babits 1928-ban a Julien Benda könyve nyomán megírta *Az írástudók árulását*, s – immár a Baumgarten-alapítvány kurátoraként is – óvta kortársait a politikai szerepvállalástól, sokan kárhozták. Azonban hosszan törhetnek fejünk, ha olyan alkotót keresnénk, akinek a párt- és mozgalmi elkötelezettség jót tett, kedvezően lendített munkásságán. Ez persze őt nem akadályozta meg a nevezetes díj és jutalom nagyszámú baloldali (vagy szimpatizáns) kedvezményezett elismer(t)ésében. S kinek csengenének fülébe a *Jónás könyve* szállóigévé vált legendás szavai – az első zsidótörvény időszakából: „De bőjt s jámborság néked mint a pélva, / mert vétkesek közt cinkos aki néma. / Atyajafiáért számot ad a testvér...” S persze legalább ennyire tett a határozott kiállítás a *Mi a magyar?* kérdésében és válaszában: „A magyar kultúra legbensőbb lényegében sokszínű, tág és tárt; hatásokat és benyomásokat magába olvasztó; különböző fajok lelki hozadékát egységesítő; messze horizontokat átölelő..., nem lehet kiesinné, egyoldalúvá, fájává apasztani: mert az akkor már nem is lenne magyar.”

Ezért kerülnek bele „a bolond sorompók” a *Hazám!* egyik versszakába, a másikba viszont a szellemi (ott)hon vágyképe: „Oly hazáról álmodtam én hajdan, / mely nem ismert se kardot, se vámot / s mint maga a lélek, oszthatatlan. / Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat, / mely nem szorul fegyverre, se vértre, / mert nem holt rög, hanem élő lélek.” Ez teszi természetessé, hogy Európában „így találtam nagyobbik hazámat. / Rómát fiús tisztelettel jártam, / mintha őseim várossa volna / és Avignon nevetett, mint Tolna...”

Igen, a szülőföld, amely egyszerre otthon, menedék háború, zaklatottság vagy lábadozás idején, de legalább ennyire a kultúra ősi üzenete is. „Én, ha hazaérkeztem, Nyugat-Európában éreztem magamat, ősz kultúra földjén, hol az ásó a rigólozásnál római pénzeket vet ki az agyagból, s a földes padlójú prés-házszoza polcán, a plafonra aggatott töppedő szőlőfürtök alatt Sévigné asszony könyve hevert, franciául, a munkásokra felügyelő kedves nagynéni ambiciózus olvasmánya. Csakugyan mintaszerű Európa volt itt, még babonánk is kultúrát jelentett: nem adtuk föl a vallás dekórumát, de világnézetünk a szabadelvűség volt, gyűlöltük az osztrák szoldateszkát, nem hittünk háborúban, s a zsidó borkupecet nem utáltuk jobban, mint ahogy az dukál.”

Igen, Babitsot nem méltatni, hanem inkább olvasni kell, szellemi társul szegődni mellé, aki 125 évesen is kortársunk.

Dr. Tóttós Gábor

Zalatnai tragédia, 1848

160 évvel ezelőtt Erdélyben polgárháború dúlt a magyar katonaság és a császári csapatok által támogatott román (oláh) szabadcsapatok között. Ennek a pusztító háborúnak egyik legszomorúbb eseménye Zalatna elpusztítása és a magyar lakosság nagy részének legyilkolása volt. A megrázó esemény „zalatnai tragédia”, „preszákai vérfürdő” neveken került be a magyar történelembe. Az 1848–49-es szabadságharcban még két hasonlóan súlyos pusztítás történt Erdélyben, az egyik Nagyenyeden, a másik Abrudbányán. Mindhárom említett román „győzelem” Alsó-Fehér vármegye magyarságát sújtotta. A megye magyarsága demográfiaiul sohasem tudta kiheverni ezeket a veszteségeket, hiszen e városok mellett számos falu lakosságát is megtizedelte, nem egy alkalommal kiirtotta a román betörés. Nem csoda, ha vannak olyan egykorú források, melyek „irtóháború”-ként írnak az eseményekről.

Nagyon nehéz így – Tacitus római történetíró jelmondatával – *sine ira et studio*, azaz *harag és részrehajlás* nélkül megemlékezni a zalatnai magyarok 1848-as tragédiájáról. Objektív módon leírni a múlt történéseit, a tényeket, lehetőleg a történelmi összefüggéseket, az események mozgatórugóinak felmutatásával, érzékeltetésével. Persze objektíven nem mindig sikerül, hiszen minden ember szubjektum, eképpen szubjektív, még ha történész is! Tacitusnak sem sikerült. És bizony vannak olyan történelmi események, melyeket egyszerűen lehetetlen harag és részrehajlás nélkül megírni. Hiszen erkölcsi értelemben jogos a harag és a részrehajlás pl. egy olyan kegyetlen tömeggyilkosság esetében, mint a zalatnai magyaroké volt 160 évvel ezelőtt. Persze egy történész felett érzett harag vagy még inkább szomorúság nem jelentheti a fellelhető forrásokból kiolvasható tények elhallgatását vagy meghamisítását. Sajnos ezt a mai napig művelik, elsősorban mindig azok, akik a negatív események örökösének tartják magu-